

DE STAND VAN ZAKEN IN HET ONDERZOEK NAAR SOCIALE INFORMATIEVERWERKING BIJ JEUGD MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE BEPERKING

Maaïke van Rest ¹

Maroesjka van Nieuwenhuijzen ²

Aart Vriens ³

Walter Matthys ⁴

De aandacht voor sociale informatieverwerking (SIV) als cognitief proces dat onderliggend is aan externaliserende gedragsproblemen bij jeugd heeft in de afgelopen jaren een vlucht genomen, zowel in het wetenschappelijk onderzoek als in de praktijk van hulpverlening. Bij jeugd met een licht verstandelijke beperking (LVB) is gevonden dat SIV één van de verklarende factoren is voor externaliserende gedragsproblemen, maar vooral het praktisch toepasbare karakter van de SIV-theorie spreekt velen aan. Het Consortium Sociale InformatieverwerkingsTest (ConSIVT) heeft zich ingezet om tot de ontwikkeling van een valide en betrouwbaar diagnostisch instrument te komen dat individuele profielen van SIV weergeeft bij zowel jeugd met een normaalbegaafd intelligentieniveau als specifiek bij jeugd met een LVB of een zwakbegaafd intelligentieniveau. In een promotieonderzoek is de SIVT gerealiseerd, onderzocht in pilotstudies bij meer dan 100 deelnemers, herzien en getest in een hoofdstudie bij meer dan 400 deelnemers. Met een dergelijk instrument wordt het mogelijk gemaakt om in de behandeling en de begeleiding aan te sluiten op de individuele competenties van de jeugdigen. Dit artikel geeft zowel de stand van zaken van het huidige onderzoek weer, als de plannen die er

zijn om het onderzoek door te trekken naar de diagnostiek en behandeling in de praktijk van hulpverlening aan jeugd met een LVB.

Wat is SIV?

Sociale informatieverwerking (SIV) is een cognitief proces waarin verschillende bewuste en automatische/onbewuste stappen worden doorlopen om in een sociale (probleem)situatie tot een gedraging te komen. De SIV-theorie (Crick & Dodge, 1994) is bedoeld om de sociale aanpassing en gedragsproblemen van kinderen en jongeren beter te begrijpen. Verschillende stappen met SIV-cognities zijn te onderscheiden in dit proces, namelijk: het encoderen/waarnemen van de situatie, interpreteren van de informatie, doelen stellen, gedragsresponsen genereren, evalueren en selecteren, met als uitkomst de gedraging van de jongere in de sociale probleemsituatie.

De laatste decennia is de (h)erkenning van de speciale behoeften van jeugd met een licht verstandelijke beperking (LVB) meer aan het licht gekomen (Van Nieuwenhuijzen, 2010). De aandacht is ook steeds meer verschoven van focus op intelligentie, het IQ-cijfer, naar fo-

¹ Post-doc Onderzoeker Pedagogische Wetenschappen, Vrije Universiteit Amsterdam; correspondentie adres: Dr. M.M. van Rest, Van der Boechorststraat 7, 1081 BT Amsterdam. E-mail: m.m.van.rest@vu.nl.

² Senior Onderzoeker, Expertisecentrum William Schrikker, Amsterdam.

³ GZ-psycholoog, RIBW, Purmerend.

⁴ Emeritus Hoogleraar Agressie bij kinderen, Afdeling Psychiatrie, UMC Utrecht, Child and Adolescent Studies, Universiteit Utrecht.

⁵ Dank aan ConSIVT, bestaande uit: Ambiq, De Hondsborg/Koraal, 's Heeren Loo, Pluyn, Landelijk Kenniscentrum LVB, VU Amsterdam. Voor vragen over de SIVT, neem contact op met Simon Nak: simon.nak@hogrefe.nl.

cus op de sociale aanpassingsproblemen van deze jeugd. Zowel in het sociale domein, de communicatie met en het begrijpen van andere mensen, als in het gedragsmatige domein, de agressie en het grensoverschrijdend gedrag, laten jongeren met een LVB meer afwijkingen zien dan hun leeftijdgenoten met een normaal-begaafd niveau. SIV speelt een belangrijke rol bij deze sociale aanpassing. Door de individuele SIV van een jongere te begrijpen, kunnen we ook beter stap voor stap zien waar het misgaat in een sociale interactie tijdens een probleemsituatie, waardoor uiteindelijk meer agressieve reacties volgen bij deze jongeren met een LVB. Door het begrijpen van SIV kunnen we dus ook beter de gedragsproblemen en de sociale aanpassing leren begrijpen.

Resultaten uit recent wetenschappelijk onderzoek

Tijdens een promotieonderzoek naar SIV bij jongeren met een LVB zijn verschillende factoren onderzocht die invloed kunnen hebben op SIV en agressief gedrag (Van Rest, 2018). Zowel individuele factoren als verschillen in sociale probleemsituaties werden hierin meegenomen. Zo werden specifieke beperkingen in SIV gevonden voor jongeren met een LVB en met gedragsproblemen in specifieke situaties die ofwel expliciet, ambigu, of per ongeluk van aard waren. Bijvoorbeeld, het herkennen van een ongeluk was voor jongeren met een LVB niet altijd even duidelijk; zij gaven vaker dan hun leeftijdgenoten met een hoger intelligentieniveau aan dat de intentie van een persoon expliciet was, juist in situaties waarbij een probleem per ongeluk tot stand was gekomen. In ambigue sociale probleemsituaties lieten jongeren met een LVB ook SIV-beperkingen zien in vergelijking met hun leeftijdgenoten met een hoger intelligentieniveau (zie Van Rest, Van Nieuwenhuijzen, Kupersmidt et al., 2018).

Bovendien werden andere relevante cognitieve factoren bij het onderzoek betrokken: de executieve functies. Dit zijn de cognitieve controlefuncties die ons denken en handelen beïnvloeden. Beperkingen in de functies gericht op aandacht en werkgeheugen waren gerelateerd

aan beperkingen in verschillende stappen van SIV. Deze negatieve of beperkte SIV was vervolgens gerelateerd aan meer agressief gedrag van de jongeren met een LVB. Zo werd een eerste bewijs gevonden voor mediatie van executieve functies, via SIV, naar agressief gedrag (Van Rest, Matthys et al., 2018). De functie van gedragsinhibitie was direct gerelateerd aan agressief gedrag, zonder tussenkomst van SIV. Deze bevindingen zijn belangrijk voor het beter begrijpen van zowel SIV als agressie bij jeugd met een LVB en dragen bij aan inzichten voor de begeleiding en behandeling van deze jeugd in de praktijk van hulpverlening.

Resultaten voor de praktijk van hulpverlening

Een belangrijk resultaat uit het promotieonderzoek is het diagnostisch instrument SIVT (Sociale InformatieVerwerkingsTest) dat is ontwikkeld tot een valide en betrouwbare versie voor gebruik in de praktijk. De SIVT meet alle stapjes uit de SIV-theorie, om op individueel niveau te kunnen bekijken waar het misgaat in het verwerken van informatie tijdens een sociale probleemsituatie.

De uitgave van de SIVT wordt gerealiseerd door testuitgever Hogrefe Amsterdam en is een voorbeeld van het valoriseren van wetenschappelijk werk naar de praktijk waarvoor het bedoeld is. Hogrefe heeft in 2018 normgegevens verzameld voor populatienormen voor de kinderversie (8-12 jaar) en de adolescentenversie (13-17 jaar). In het promotieonderzoek zijn de eerste normgegevens verzameld voor jeugd met een LVB; dit wordt verder uitgebouwd in het komende jaar. Zo kunnen de individuele profielen met SIV-scores van één kind of jongere worden afgezet tegen de populatienorm, maar ook tegen een norm die aansluit bij het ontwikkelingsniveau van jeugd met een LVB. Deze vergelijking geeft beter aan wat verwacht mag worden van het kind of de jongere met een LVB betreffende SIV-vaardigheden. Wellicht wijkt een bepaalde SIV-vaardigheid, zoals het bedenken van verschillende responsen, wel af van de populatienorm, maar is het voor de norm van jeugd met een LVB

precies het gemiddelde. Dat heeft invloed op het beeld van de hulpverlener over wat we mogen verwachten op dat specifieke gebied van SIV. Het past de verwachtingen aan, de kennis over SIV bij jeugd met een LVB en daarbij ook de manier waarop we de individu kunnen begeleiden en behandelen. Tevens zijn in een pilot- en hoofdstudie verschillende waarden van validiteit en betrouwbaarheid van de SIVT geanalyseerd voor groepen kinderen en jongeren (zie Van Rest, Van Nieuwenhuijzen, Vriens & Matthys, 2018). Deze analyses boden veelbelovende uitkomsten voor de psychometrische eigenschappen van de SIVT. Dit wordt in het komend jaar verder onderzocht voor de normpopulatie en vervolgens uitgegeven door Hogrefe Amsterdam.

Plannen voor toekomstig wetenschappelijk onderzoek

Vanuit het promotieonderzoek is een basis gelegd voor het begrijpen van SIV vanuit onderliggende factoren, zowel op individueel-cognitief als sociaal-contextueel gebied. In de komende maanden worden verdere analyses gedaan naar SIV en de kernovertuigingen (sociale schema's/ kerncognities) die daarop van invloed kunnen zijn, zowel bij kinderen als jongeren met een LVB of normaalbegaafd niveau. Bepaalde vaststaande negatieve beelden of ideeën over de wereld of zichzelf als persoon kunnen van invloed zijn op hoe kinderen en jongeren nieuwe sociale situaties interpreteren en vervolgens doorwerken in het vertonen van meer agressief gedrag naar anderen. De data hiervoor is reeds verzameld in het promotieonderzoek en wordt geanalyseerd om uitspraken te kunnen doen over het belang van kernovertuigingen voor SIV en gedrag. Een plan voor toekomstig onderzoek is om deze relaties met kernovertuigingen en SIV ook te bekijken in relatie tot gebruik van sociale media bij jeugd met een LVB. Verwacht wordt dat ervaringen die jongeren met een LVB opdoen op sociale media van invloed zijn op hun kernovertuigingen over zichzelf en hoe de wereld is, maar dat ook hun SIV van invloed is op hoe zij sociale media 'lezen' en verwerken. Dit zou van belang kunnen zijn voor hun sociale gedrag richting

leeftijdgenoten, zowel prosociaal als agressief gedrag.

Vanuit de data in het promotieonderzoek wordt tevens gekeken naar de ontwikkeling van SIV van kinderen vanaf 8 jaar naar jongeren t/m 17 jaar oud. Vergelijkingen van SIV-vaardigheden worden gemaakt op basis van kalender- en ontwikkelingsleeftijd bij jeugd met en zonder een LVB. Aan de hand van deze vergelijkingen kan worden uitgezocht of beperkingen in bepaalde SIV-vaardigheden bij jeugd met een LVB vertraagd ontwikkeld zijn, en dus achterlopen op normaalbegaafde leeftijdgenoten, of afwijkend ontwikkeld zijn en wellicht niet op hetzelfde niveau komen als dat van normaalbegaafde leeftijdgenoten. Deze analyses kunnen tevens bijdragen aan het bijstellen van verwachtingen over de SIV en gedragingen van jeugd met een LVB in de praktijk van hulpverlening.

In de planning staat ook om de emotieherkenningsvaardigheden van kinderen en jongeren met een LVB te onderzoeken en de relaties daarvan met SIV en gedrag, vanuit data die zijn verzameld in het promotieonderzoek. Te verwachten is dat kinderen en jongeren die gezichten anders waarnemen, bijvoorbeeld boos in plaats van verdrietig, verbaasd of neutraal, ook de sociale informatie in een probleemsituatie anders verwerken. Deze sociaal-cognitieve functie kan dus van invloed zijn op SIV en doordringen in het gedrag. Onderzocht wordt in hoeverre dit anders werkt voor jeugd met een LVB ten opzichte van normaalbegaafde jeugd.

Plannen voor de praktijk van hulpverlening

De SIVT biedt aanknopingspunten voor de hulpverlening. Uitspraken op individueel niveau, gebaseerd op scores uit de SIVT, kunnen helpen bij het individualiseren van zowel cognitief-gedragstherapeutische behandelmethoden (Dodge, Godwin, and The Conduct Problems Prevention Research Group, 2013; Matthys, Vanderschuren, Schutter, & Lochman, 2012) als het opvoedkundig handelen in leefgroepen, thuis en op school (Matthys & Boersma, 2017; 2018). Zo kunnen groepslei-

ding, ouders en leerkrachten het individuele SIVT-profiel gebruiken om kinderen en jongeren te helpen sociale problemen adequater te leren interpreteren, meer adequate oplossingen voor sociale problemen te bedenken en tussen mogelijke oplossingen de meest passende te kiezen. Het type probleemsituatie en eventuele achterstanden in de ontwikkeling van executieve functies worden hierin meegenomen, zoals beschreven staat in de handleiding die binnenkort verschijnt bij de SIVT.

Een uitgewerkt onderzoeksplan ligt klaar naar casestudies (N=1) over de ontwikkeling van SIV en gedrag bij jeugd met een LVB nadat behandeling en begeleiding zijn toegespitst op het individuele profiel van SIV-scores. In deze casestudies worden de sterke en de zwakke kanten van het SIV-profiel bekeken en er wordt gefocust op het versterken van sociaal-cognitieve vaardigheden van het kind of de jongere. Hierbij stellen we vragen als: is het mogelijk om de waarneming, het encoderen, te verbeteren bij een jongere? Kunnen we daarmee de interpretatie of attributiestijl ook veranderen van vijandig naar meer open en prosociaal? Kunnen we meer verschillende opties tot reageren aanleren aan de jongere? Hangt dit alles samen met het afnemen van de externaliserende gedragsproblemen bij deze jongere? Voor dit uitgewerkte onderzoeksplan wordt gekeken naar een gepaste subsidie, zodat we met deze SIV-kennis kunnen bijdragen aan inzichten voor diagnostiek en behandeling.

Tevens is een onderzoeksplan ingediend voor een subsidie om de SIVT verder te kunnen specificeren voor jeugd met een LVB, inclusief uitgebreide normen voor deze doelgroep. Zoals beschreven, zijn de eerste gegevens voor normen voor jeugdigen met een LVB verzameld in het promotieonderzoek. Echter, om te kunnen voldoen aan COTAN-eisen voor steekproefgrootte, willen we deze uitbreiden om een nog beter beeld te kunnen geven van alle afzonderlijke SIV-vaardigheden specifiek voor kinderen en jongeren met een LVB.

Literatuurlijst

- Crick, N. R., & Dodge, K. A. (1994). A review and reformulation of social information processing mechanisms in children's social adjustment. *Psychological Bulletin*, *115*, 74-101. doi:10.1037/0033-2909.115.1.74
- Dodge, K. E., Godwin, J., and The Conduct Problems Prevention Research Group (2013). Social-information-processing patterns mediate the impact of preventive intervention on adolescent antisocial behavior. *Psychological Science*, *24*, 456-465. doi: 10.1177/0956797612457394
- Matthys, W., & Boersma, C. (2017). *Gedragsproblemen bij kinderen: Wegwijzer voor ouders van kinderen met brutaal, boos of agressief gedrag*. Amsterdam: Hogrefe Uitgevers BV.
- Matthys, W. & Boersma, C. (2018). *Brutaal, boos of agressief gedrag op school: Omgaan met sociaal storend gedrag*. Amsterdam: Hogrefe Uitgevers BV.
- Matthys, W., Vanderschuren, L. J. M. J., Schutter, D. J. L. G., & Lochman, J. E. (2012). Impaired neurocognitive functions affect social learning processes in oppositional defiant disorder and conduct disorder: Implications for interventions. *Clinical Child and Family Psychology Review*, *15*, 234-246.
- Van Nieuwenhuijzen, M. (2010). *De (h)erkenning van jongeren met een lichte verstandelijke beperking*. Amsterdam: SWP.
- Van Rest, M. M. (2018). *Social information processing in adolescents with mild to borderline intellectual disability: Executive functions, situational factors, and instrument development* (Proefschrift Vrije Universiteit Amsterdam). Te verkrijgen via <http://dare.uvu.vu.nl/handle/1871/55594>
- Van Rest, M. M., Matthys, W., Van Nieuwenhuijzen, M., De Moor, M. H. M., Vriens, A., & Schuengel, C. (2018). Social information processing skills link executive functions to aggression in adolescents with mild to borderline intellectual disability. *Child Neuropsychology*. Online voorpublicatie. [XXXX](#).
- Van Rest, M. M., Van Nieuwenhuijzen, M., Kuper-smidt, J. B., Vriens, A., Schuengel, C., & Matthys, W. (2018). Accidental and ambiguous situations reveal specific maladaptive social information processing skills in adolescents

with intellectual disability. Vrije Universiteit Amsterdam, Department of Clinical Child and Family Studies. Te verkrijgen via <http://dare.uvu.nl/handle/1871/55594> Van Rest, M. M., Van Nieuwenhuijzen, M., Vriens, A., & Matthys, W. (2018). Development of the Social Information Processing Test SIVT: A computer-based diagnostic instrument for children and adolescents with externalizing behavior problems and mild to borderline intellectual disability. Vrije Universiteit Amsterdam, Department of Clinical Child and Family Studies. Te verkrijgen via <http://dare.uvu.nl/handle/1871/55594>